

Економічна криза: теоретичний і практичний аспекти

Економічна матерія рухається нерівномірно. Так, періоди економічної активності, поживлення промисловості і торгівлі змінюються періодами різкого їх скорочення. Періодична зміна станів економіки триває близько 200 років, що дозволило зробити висновок про «циклічності» руху економічної матерії.

Проблемам економічного розвитку, відтворення та циклічності були присвячені роботи вчених: Г.Бірмана, І.Бланка, А.Бузгаліна, О.Гаврилюка, А. Гальчинського, В.Геєця, Л.Гітмана, С.Глазьєва, С.Губанова, П.Гузенка, М.Джонка, Е.Домара, Л.Жданової, М.Зверякова, Дж.Кейнса, П.Кругмана, Е.Лейбенстайна, Р.Люксембург, К.Маркса, С.Мартиновського, О.Носової, О. Плотнікова, А.Покритана, В.Попова, М.Портера, В.Савчука, В.Сіденка, Д. Тобіна, А.Філіпенка, Дж.Хікса, А.Хіршмана, В.Шарпа та багатьох інших.

Проблема економічних циклів та криз актуальна і важлива з практичної і теоретичної точки зору. Практичний аспект проблеми пов'язаний з негативним впливом кризових явищ на становище як окремого індивіда, так і суспільства в цілому. В, першу чергу, це пов'язане зі збільшенням кількості безробітних та погіршенням умов існування значної частини населення, особливо найманих робітників в менш розвинених країнах. На рівні держави кризові явища призводять до зменшення податкових надходжень, розбалансованості державних фінансів, скорочення державних інвестиційних та соціальних програм і т.д.

Мета статті з'ясувати причини економічної кризи, розглянути форми її прояву та запропонувати стратегію розвитку економіки України. Для цього необхідно вирішити наступні завдання:

- проаналізувати різні погляди на причини економічної кризи;
- розглянути класичний варіант розвитку економічного циклу та дослідити останні його модифікації;
- розглянути форми прояву економічної кризи у світі та в економіці України;

– запропонувати напрямки вдосконалення державної політики.

Глобальна криза 2007-2008 років – найбільш глибока з часів Великої депресії. Вона спричинила появу багатьох наукових публікацій, автори яких намагаються знайти причинно наслідкові зв'язки цього явища, проаналізувати форми прояву в умовах сучасної світової економіки та окреслити основні майбутні економічні події в контексті глобального економічного розвитку. Вагомий вклад у дослідженні зазначених проблем зробили як іноземні так вітчизняні дослідники.

З теоретичної точки зору проблема економічної циклічності розглядалась багатьма дослідниками, відомі сотні підходів щодо пояснення природи, причин та джерел, тривалості економічних циклів [1-2]. Різні підходи розглядають різні аспекти руху суспільного капіталу, але жоден з них не дає вичерпного та логічного пояснення зародження, виникнення та прояву економічної кризи. Крім того, деякі з них навіть не розглядають причинно – наслідкові зв'язки між процесами та явищами в економіці, що призводять до виникнення «порочних кіл» взаємодії причин і наслідків.

Ринкова економіка вкрай складна. Часом раціональні дії економічних агентів провокують погіршення економічної кон'юнктури в національній економіці. Кожен індивідуальний економічний агент вчиняє дії, які диктуються його економічним інтересом, але сукупний результат всіх цих вольових актів являє собою щось принципово інше в порівнянні з тим, на досягнення чого вони були направлені. Так створюються умови для виникнення і розвитку економічної кризи. Хоча економічні коливання повторюються, але не обов'язково строго періодично.

Циклічність – це форма розвитку ринкової економіки як єдиного цілого, це рух від одного стану економіки до іншого. Оскільки характерна риса циклічності – рух не по колу, а по спіралі.

Отже, важливою особливістю ринкової економіки є її циклічний характер відтворення. Чергування піднесенень і спадів у економіці призводить до того, що її розвиток носить не прямолінійно зростаючий, а хвилеподібно зростаючий характер. У економічній науці домінує думка, що хвилеподібні коливання в економіці відбуваються не хаотично, а в формі періодичних економічних циклів. Таким чином

економічний цикл – це закономірна форма руху суспільного капіталу. Коливання економічної активності обумовлені розходженням приватних і громадських інтересів, протиріччям між суспільним характером виробництва і приватнокапіталістичною формою привласнення його результатів.

Більшість оточуючих нас товарів вироблено на підприємствах колективною працею. Сучасне виробництво передбачає розвинений суспільний поділ праці і, отже, тісну взаємозалежність між окремими підприємствами та галузями. Приватні власники привласнюють продукт суспільного виробництва, здійснюють відтворення відповідно до своїх інтересів, прагнучи отримати максимальний прибуток. Переслідування виключно приватних інтересів зумовлює хаотичність всього суспільного виробництва і відсутність планового початку.

Деяка частина дослідників, використовуючи класичний підхід, пояснює появу економічних криз через основне протиріччя капіталізму, яке виявляє себе через інші протиріччя. Але, на нашу думку, такий підхід потребує суттєвого теоретичного опрацювання.

Схема розширеного відтворення К. Маркса стверджує, що за певних обставин, реалізація ССП можлива як за вартісним складом, так і в натурально – речовій формі. Питання зводиться до знаходження оптимальних відтворювальних пропорцій. Хоча на практиці такі пропорції не встановлюються, та іноді приймають форму різкого погіршення загальної економічної кон'юктури.

Тут необхідно зробити декілька уточнень:

- по-перше, на нашу думку, найбільш продуктивним є класичний відтворювальний підхід;
- по-друге, марксова схема реалізації є продуктивною основою для аналізу багатьох соціально - економічних проблем;
- по-третє, проблема розширеного відтворення практично зупинила свій розвиток після опублікування «Капіталу» К.Маркса, а будь-які спроби продовжити дослідження розширеного відтворення ССП сприймалися і сприймаються як ересь;

- по-четверте, наука відрізняється від інших форм людської діяльності незалежністю від ідеології та авторитетів, тому подальше дослідження проблеми розширеного відтворення є не тільки корисним, але і вкрай необхідним.

Розглядаючи просте відтворення К. Маркса помітив проблему нагромадження капіталу. Безумовно проблема нагромадження вже існувала, але на цьому рівні аналізу вона постає в іншому вигляді, та вже існують деякі труднощі з її вирішенням.

На рівні розширеного відтворення знов виникають ті самі проблеми, які набувають загрозливих масштабів. Треба зазначити, що деякі дослідники помітили, а деякі з них заговорили про те, що II і III томи «Капіталу» опубліковані після смерті автора у зв'язку із наявністю не вирішених проблем.

Дійсно, якщо ретельно розглянути схему реалізації ССП в умовах розширеного відтворення, то структурні елементи вартості реалізуються з певними труднощами. Якщо ввести в аналіз виробництво відносної додаткової вартості та зростаючу органічну будову капіталу, то ССП взагалі не реалізовується. Ця обставина була помічена та досліджена Р.Люксембург. В результаті цього капіталізм не може відтворюватись самостійно, йому потрібне зовнішнє середовище. Це підтверджує і теорія, і практика розвитку капіталізму [3].

Але з іншого боку, відсутність суб'єктів споживання частини ССП є наслідком дії законів капіталістичного виробництва. Недоспоживання частини ССП є необхідною формою прояву законів капіталістичного виробництва, а термін його існування обмежений можливістю привласнення неоплаченої праці, як на рівні капіталіст-найманий робітник, так і на рівні розвинені-нерозвинені країни.

Таким чином саме фундаментальне протиріччя капіталістичного способу виробництва зумовлює виникнення криз і циклічність економічного розвитку через форми його прояву. Суперечність між виробництвом і споживанням – одне з найважливіших ланок кризоутворюючого механізму. Воно проявляється в тому, що розширення виробництва, продиктоване основною метою капіталістичного виробництва отриманням прибутку, не супроводжується відповідним зростанням

споживання. Продукт праці розподіляється між двома факторами виробництва – працею і капіталом, нерівномірно. Капітал розглядає продукт праці як власність.

Капіталістичній економіці притаманне постійне прискорене приросту капіталу. Відставання попиту від зростання капіталу знецінює останній. Вирішення проблеми полягає в знищенні надлишкового капіталу під час криз надвиробництва. Скорочення обсягу використовуваного капіталу, тобто скорочення числа функціонуючих виробництв і пов'язане з цим зростання безробіття провокує подальше падіння суспільного попиту і поглиблення економічної кризи.

Однак взяте ізольовано, протиріччя між виробництвом і споживанням не пояснює неминучу циклічність розвитку сучасних економік. Іншою безпосередньою причиною криз є диспропорційність між окремими галузями економіки. Засобів виробництва – машин, інструментів, обладнання, будівельних матеріалів – виробляється занадто багато порівняно з попитом на споживчі товари та послуги.

Капіталістичне виробництво розвивається в умовах коли поглиблюється спеціалізація. Кількість взаємозалежних галузей постійно зростає. Зростає попит на засоби виробництва через стихійний механізм ринку, створюються умови, в яких виробництво стає надмірною у порівнянні з попитом. До того ж, у міру пожвавлення всього народного господарства, раніше вільні грошові капітали посилено притягуються до виробничої сфери через кредитну систему. В результаті величина планового сукупного попиту не збігається з величиною реального кінцевого попиту. Ринкові індикатори, що фіксують задоволення споживчого попиту, спрацьовують з деякою тимчасовою затримкою, і виробництво інвестиційних товарів триває в умовах, коли продукція, вироблена з їх використанням, вже не знайде покупців. У сфері виробництва це призводить до незапланованим інвестицій в товарно-матеріальні запаси. Однак як протиріччя між виробництвом і споживанням, так і диспропорційність розвитку суспільного виробництва, взяті самі по собі, поза зв'язком з протиріччям між суспільним характером виробництва і приватнокапіталістичною формою привласнення його результатів не можуть пояснити закономірність циклічного розвитку і неминучність виникнення економічних криз.

Економічна криза – найбільш важка фаза циклу для економіки. Це насильницький механізм пристосування суспільного виробництва до обсягів та структури суспільних потреб. Вона є основною фазою економічного циклу, яка має визначальне значення. Саме під час кризи виявляються протиріччя, які накопичились, та знімаються, даючи поштовх до нового етапу розвитку капіталістичної економіки. Але ще в межах кризи існують фактори, які обумовлюють перехід до депресії: зменшення обсягів виробництва, зниження цін, знецінення елементів постійного капіталу, падіння заробітної плати та підвищення експлуатації найманих робітників.

Коли криза затягується на довгі місяці, іноді на роки, то говорять, що економіка впадає в депресію – застійний стан, в якому кризові явища набувають хронічного характеру. Відповідно, низький обсяг суспільного виробництва, цін і норми відсотка, значний рівень безробіття та ін. Практично всі економічні показники набувають сталого значення та не змінюються. Низький рівень цін, скорочення обсягів виробництва, знецінення елементів постійного капіталу, падіння заробітної плати та підвищення експлуатації найманих робітників створюють передумови для переходу до поживавлення.

Згодом починається поживавлення в економіці. Нові економічні параметри дозволяють отримувати прибуток підприємствам з найнижчими індивідуальними витратами, тому решта підприємств повинні знизити відповідні витрати. Ті підприємства, яким вдається залишитися «на плаву» під час кризи, починають відновлювати і модернізувати виробництво, наймають додаткову робочу силу, виникають нові підприємства. Зростання доходів поступово розширює попит, і в економіці починається поживавлення. У період поживавлення відбувається відновлення зруйнованого під час кризи виробничого потенціалу, застарілі технології поступаються місцем нововведенням. Поступово зростають обсяги виробництва та ціни, скорочується безробіття, розширюється кредитування. Відбувається структурна перебудова економіки та закладаються основи нових диспропорцій.

Торговий та позичковий капітали в період економічного підйому сприяють збільшенню розриву між суспільним виробництвом і суспільними потребами, тобто сприяють надвиробництву товарів. З іншого боку, в період економічної кризи зменшують обсяг суспільного виробництва у порівнянні з суспільними потребами. У періоди високого попиту на товари та послуги спостерігається зростання пропозиції кредиту з боку банківської системи. Банки охоче фінансують промисловість і торгівлю, сприяють збільшенню попиту на товари та послуги. Тим самим кредит тимчасово знімає протиріччя між виробництвом та споживанням. Створюється фіктивний попит. Він стимулює подальше збільшення виробництва, приховуючи фактичне надвиробництво.

Норма відсотка має суттєвий вплив на хід економічного циклу. Це той показник, який розхитує ринкову економіку. Кредит суттєво збільшує обсяги суспільного виробництва у період економічного підйому. Позичальники авансують і нагромаджують капітал з метою отримання підприємницького доходу, але діють вони без страху у порівнянні з тими капіталістами, які мають особистий капітал. Це пришвидшує збільшення обсягів суспільного виробництва та поглиблює протиріччя капіталістичного виробництва. Але чим швидше відбувається підйом, тим глибша буде наступна економічна криза. З іншого боку наявність кредиту змушує функціонуючих капіталістів збувати товари за будь-якими цінами для того, щоб виконати кредитні зобов'язання.

Кризові явища виявляються спочатку в обігу через повільне зниження цін на засоби виробництва і цінні папери, а потім через різке, яке називають панікою. Відповідно, це відбувається на товарних і фондових біржах, де стрімко дешевшають товари виробничого призначення та цінні папери.

Економічна криза вимагає від капіталістів зниження витрат виробництва за рахунок підвищення експлуатації найманих робітників і оновлення основного капіталу, що обумовлено метою капіталістичного виробництва – необхідністю отримання прибутку. В даному випадку мова іде не тільки про фізично зношений основний капітал, але і морально. Справа в тому, що під час кризи ціни на товари суттєво знижуються та не дозволяють переважній більшості капіталістів

відшкодувати витрати виробництва. Підприємства таких капіталістів або припиняють виробництво, або взагалі банкрутують. В нових умовах для продовження процесу капіталістичного виробництва товарів необхідно впроваджувати заходи щодо підвищення продуктивності праці та зниження індивідуальних витрат виробництва. Головним напрямком їх зниження є оновлення основного капіталу, який може бути навіть принципово новим.

В межах депресії, коли ціни на товари є стабільно низькими, використання новітніх, більш продуктивних елементів основного капіталу дозволяє відшкодувати витрати виробництва і отримувати навіть надприбуток. Згодом ці нововведення розповсюджуються в суспільних масштабах, що призводить до скорочення робочого періоду, часу обігу та зростанню норми прибутку. Закінчення оновлення основного капіталу свідчить про перехід від похваллення до підйому. Розширення обсягів основного капіталу призводить до уповільнення темпів зростання продуктивності і відповідно прибутку. Попит на робочу силу зростає, зростає заробітна плата та попит на предмети споживання, та відповідно на основний капітал. Одночасно починає перемагати тенденція норми прибутку до зниження, що обумовлено: падінням ступеня експлуатації, збільшенням вартісної будови капіталу, труднощами реалізації товарів та уповільненням обороту капіталу. Зниження норми прибутку призводить до перенагромадження капіталу. Прибуток на додатково вкладений у виробництво капітал стрімко знижується, що неминуче веде до зниження обсягів нагромадження капіталу. Ринкова кон'юнктура різко погіршується. Надлишкова пропозиція товарів і послуг призводить до зниження цін і випуску продукції. Ціни падають настільки, що не можуть покрити витрати виробництва. Скорочення виробництва відбувається досить швидко на відміну від його зростання у фазі підйому, який вимагає часу для введення в дію незадіяних потужностей, а потім і створення нових.

Це відразу порушує механізм відтворення, тому що утворюється значна диспропорція через надлишок засобів виробництва, які не нагромаджуються, а тому не можуть бути реалізовані. Таким чином, нагромадження продуктивного капіталу

відбувається хвилеподібно, в його динаміці яскраво виражені періоди спадів і підйомів.

Відповідно, періодичність криз пов'язана з характером відтворення засобів виробництва. Вони втрачають свою ефективність, фізично і морально зношуються під час кризи та вимагають свого оновлення. Активізація інвестиційної активності пояснюється не діями позикодавців, які шукають прибуткових інвестиційних можливостей, а появою технічних удосконалень і нововведень. Масове оновлення засобів виробництва, викликане необхідністю зниження витрат для підвищення прибутку, одночасно слугує основним фактором виходу з поточної кризи, і причиною виникнення диспропорцій, що породжують майбутню кризу. Таким чином, матеріальна основа циклічності обумовлена відтворенням основного капіталу.

Економіка включає реальний і фінансовий сектор. Останній складається з фінансових інститутів – банків, страхових компаній, фінансових фондів, а також з фінансових ринків – ринків цінних паперів, грошей, валюти. Фінансовий сектор також важливий «учасник» циклічного процесу і дуже часто його «ініціатор». Фінансовий сектор, або спекулятивний капітал, нічого не створює, але має претензії на частину ССП [4-5].

Сучасна криза засвідчила, що спекулятивний капітал став пануючою формою капіталу. Його функціонування, ще більше розхитує хід відтворювального процесу. Це означає, що світова економіка переходить у стан глобальної непрогнозованості та непередбачуваності економічних процесів, в якому поступово починають переважати неекономічні фактори впливу. Крім того, принцип планомірності, на якій покладали великі надії, виявився хибним. Навпаки хаотичність, як природна риса ринкової економіки, переростає та переходить на принципово інший рівень. Хаотичність обумовлена вже не кількістю економічних суб'єктів, а їх обсягами.

Криза 2007 року також розпочалася у фінансовому секторі крахом кредитних відносин. Різке стиснення кредитів, насамперед для житлового будівництва в США, викликало обвал у цій важливій галузі реального сектора. Криза в США швидко

перекинулася в інші країни, тісно пов'язані між собою міжнародною торгівлею, рухом капіталів, міжнародним поділом праці та інтеграцією. Ці події виявили ще одну особливість циклічного руху економіки: економічні коливання в різних країнах пов'язані між собою та відображають глобальний характер економіки світу.

Загально визнано, що криза, яку переживає зараз світова економіка, незвичайна. Нинішня криза багатогранна, багатопланова і не зводиться до фінансової кризи або до звичайної циклічної кризи. Справедливо звертається увага на її глобальний та системний характер. Криза 2007 року виникла на переломі технологічного розвитку - початку переходу від інформаційно-комунікаційної технології на мікрорівні до нанотехнології, що багато в чому визначає його особливості. Криза глибоко вразила всю систему фінансових відносин світової економіки.

Ця криза отримала найменування «Глобальна» тому що, на відміну від попередніх криз, вона охопила не тільки центри світової економіки і не тільки всі континенти, але і практично всі країни незалежно від рівня їх економічного розвитку, а також поставила питання про адекватність нинішньої системи міждержавних економічних відносин новим, сучасним реаліям.

Нинішня криза спочатку виникла як іпотечна криза, переросла в банківську і загальну фінансову кризу, а потім вразила реальний сектор економіки. Її початок пов'язано з бурхливим розвитком похідних фінансових інструментів, або деривативів - піраміди цінних паперів, що випускаються під забезпечення інших цінних паперів, життя яких стало відірваним від функціонування реального капіталу. Їх поява стала можливою з формуванням технології, заснованої на використанні мікроелектроніки. Ці інструменти не могли отримати такий великий розвиток до тих пір, поки при операціях з ними не стали використовуватися сучасні засоби зв'язку та інформації, що виникли з появою інформаційної мікроелектронної технології. Її освоєння дозволило здійснювати операції в реальному часі і в глобальному масштабі без посередників і без державного контролю. З початком становлення нанотехнології фінансові спекуляції отримали додаткові стимули внаслідок невизначеності, а отже великого ризику вкладень в засновані на ній

виробництва, які ще не довели свою ефективність. З розвитком сучасної технології і появою продуктів, виробництво яких стало можливим при її використанні, попит на традиційну продукцію став менш затребуваним. Капітал став шукати нові сфери для свого застосування.

Коли інвестиції в реальний сектор економіки недостатньо прибуткові і пов'язані з великим ризиком, спекуляції у сфері фінансового капіталу, до якого відносяться похідні фінансові інструменти, стають хорошою альтернативою. Операції з похідними фінансовими інструментами з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних можливостей виявилися фактично неконтрольованими і не обмеженими з боку держави, набули широкого поширення угоди з «поганими» паперами. Ці угоди стали непрозорими і супроводжувалися великими ризиками. Виникли свого роду піраміди угод з вторинними фінансовими інструментами. Вони перетворилися на фінансові бульбашки, які з тріском лопнули при зміні кон'юнктури на реальних ринках, відображенням яких були ці фінансові операції.

Таким чином, становлення інформаційно-комунікаційної технології на мікрорівні створило можливість появи фінансової кризи, а початок її заміни нанотехнологією зробило фінансову кризу неминучою. Звідси випливає, що сучасний глобальний фінансова криза не першопричина, а суспільний елемент у механізмі поточної економічної кризи. Коріння останнього визначаються початком зміни виробництва, заснованого на одній домінуючій технології виробництвом, що базується на новій технології. Бурхливе зростання угод з деривативами в глобальних масштабах тісно пов'язало економіки всіх країн через механізм кредитно-фінансових відносин. Порушення в сфері цих відносин через світові ринки цінних паперів стали переноситись з країни в країну, що каталізувало розвиток кризових процесів в кожній з них.

Проблеми фінансової кризи не зводяться просто до іпотечної та банківської кризи. Вона вразила всю систему фінансових інститутів. Вся вона була обтяжена операціями з похідними фінансовими інструментами, розвинутими не тільки на базі іпотеки. Великого поширення набули спекулятивні угоди на валютному ринку,

операції, пов'язані з динамікою процентних ставок, контракти, прив'язані до акцій, а також до сировинних товарів. Фінансова криза виступила як спосіб відновлення зв'язку між фінансовим і реальним капіталом, яка була розірвана з розвитком операцій з похідними фінансовими інструментами. Криза у фінансовій сфері скоро переросла в економічну кризу, вразивши реальний сектор економіки. Компанії реального сектора економіки виявилися позбавленими кредитних джерел фінансування їх діяльності. Позбавлені позикових оборотних коштів для покриття поточних витрат і ресурсів для довгострокових інвестицій, вони змушені були скорочувати виробництво і звільняти своїх працівників. В результаті і споживчий попит і попит на інвестиційні товари скоротився. Особливо постраждали галузі економіки, що виробляють товари тривалого користування, які продаються в кредит. У першу чергу це торкнулося будівництва та автомобілебудування, які опинилися ураженими кризою особливо сильно.

Глобальна економічна криза має наступні форми прояву в економіці України:

- падіння обсягів виробництва, яке триває вже півтора роки (2012-2013 р.р.);
- протягом багатьох років не тільки не відбувається оновлення основного капіталу, але він руйнується. Ступінь спрацьованості основних фондів в середньому по економіці складає близько 75%;
- на низькому рівні залишається продуктивність праці окрім галузей, які представлені компраторським капіталом. Частка іноваційної продукції в економіці України не перевищує 5%;
- економічна криза руйнує високо розвинуту в минулому професійно-кваліфікаційну структуру сукупного робітника, що суттєво підриває потенціал основної продуктивної сили суспільства. За різними оцінками, від 5 до 7 млн. українців являються трудовими мігрантами;
- зростає вартість залучення фінансових ресурсів на ринку капіталів і у корпоративних позичальників;
- зниження частки валового нагромадження до 20%, з урахуванням обмінного курсу гривні, реальний розмір нагромадження капіталу не перевищує 6-9%;

- матеріальне становище населення України є настільки не задовільним, що вона опинилась в числі найбідніших країн Європи. Рівень бідності населення складає приблизно 25%, а збільшення державних витрат не супроводжується відповідним зменшенням проблеми бідності.

Гострота кризи зажадала посилення державного втручання в ринковий механізм. Поряд з традиційним кредитно-грошовим і фінансовим регулюванням держава змушене було піти на фактичну націоналізацію деяких приватних компаній, в ряді випадків взявши на себе ризики і збитки від їх діяльності. Треба зазначити, що антикризова політика в трансформаційних економіках має суттєву специфіку. Це обумовлено тим, що монетарна політика трансформаційних економік є похідною та підпорядкованою, а по-друге, класичні рецепти монетарної політики, які діють в розвинених країнах, мають прямо протилежні результати [6-7].

В загальному вигляді стратегія розвитку економіки України повинна включати наступні елементи:

- акумуляція значних економічних ресурсів з метою здійснення національних пріоритетних програм розвитку;
- здійснення таких проектів в межах державного і приватного партнерства, що ставить на перший план проблему довіри до державної влади та її дій;
- контроль за рухом спекулятивного капіталу та спрямування його у пріоритетні напрямки розвитку національної економіки;
- знаходження оптимальних форм взаємодії з іноземним капіталом, які дозволять залучити і абсорбувати найсучасніші технології;
- реалізація стратегії можлива тільки за умов зниження корупційної складової економічних процесів і зниження транзакційних витрат.

Список літератури:

1. Чухно А. Сучасна фінансова-економічна криза: природа, шляхи і методи її подолання / Чухно А. // «Економіка України» - №1 – 2010 - с. 4-18.
2. Носова О. Про фундаментальні причини фінансових криз та життєздатність фінансових ринків у сучасній формі / Носова О. // «Економіка України» - №4 – 2011 - с. 45-55.
3. Люксембург Р. Накопление капитала / Люксембург Р. -СОЦЭКГИЗ. Том I и II. Москва – Ленинград, 1934.
4. Губанов С. Воспроизводство рабочих мест и «Новая форма» ФРС США (теоретические аспекты) / Губанов С. // Экономист №2 – 2013 - с. 16-63.
5. Губанов С. Воспроизводство рабочих мест и «Новая форма» ФРС США (аналитический аспекты) / Губанов С. // Экономист - №7 – 2013 – с. 19-65.
6. Зверяков М. В поисках выхода из кризиса / Зверяков М. // Экономика Украины - №6 – 2013 - с. 4-21.
7. Зверяков М. Становление рыночной экономики / Зверяков М. - Одесса: Пальмира, 2008. – с. 304